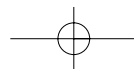
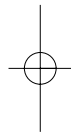
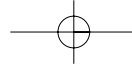

Παιδαγωγικός Λόγος

Επιστημονικός Υπεύθυνος Σειράς
ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΟΝΑΡΑΚΗΣ

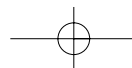
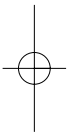
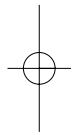
ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία του χορού

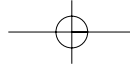

ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία του χορού

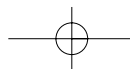
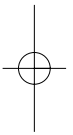
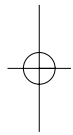
Μαρία Ι. ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑ

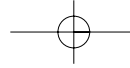

Στους αγωνιστές της ζωής και της επιστήμης

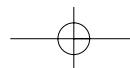
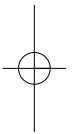
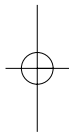
«Τώρα οι χοροί μου δεν είναι πια μύθος, είναι ιστορία»
(Humphrey in Hutchinson Guest 1984:138-139)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
 ΜΕΡΟΣ I: Σημειογραφία της Χορευτικής Κίνησης	
Κεφάλαιο 1: Γενικά για τη σημειογραφία	17
Κεφάλαιο 2: Σύντομη ιστορική αναδρομή και ταξινόμηση των σημειογραφικών συστημάτων της χορευτικής κίνησης στο εξωτερικό και την Ελλάδα	27
Κεφάλαιο 3: Ο Rudolf von Laban και το σύστημα ανάλυσης 'Labanalysis'	44
 ΜΕΡΟΣ II: Σημειογραφικά συστήματα καταγραφής της δομικής και ποιοτικής πλευράς της χορευτικής κίνησης	
Ενότητα A: Σημειογραφικά συστήματα καταγραφής της δομικής πλευράς της χορευτικής κίνησης	59
A1. Σημειογραφία της δομικής πλευράς της χορευτικής κίνησης στο σύστημα του Laban - Labanotation (Kinestography Laban)	59
Κεφάλαιο 4: Θεμελιώδη στοιχεία σημειογραφίας της χορευτικής κίνησης του Laban - Labanotation	62
Κεφάλαιο 5: Άλματα και Στροφές	85
Κεφάλαιο 6: Επαναληπτικά σύμβολα - Μετακίνηση στο χώρο	93
A2. Σημειογραφία της δομικής πλευράς της χορευτικής κίνησης στο σύστημα του Conté - Τροποποιημένο σύστημα	105
Κεφάλαιο 7: Βασικές αρχές του τροποποιημένου συστήματος Conté	105
Ενότητα B: Σημειογραφικά συστήματα καταγραφής της ποιοτικής πλευράς της χορευτικής κίνησης	112
Κεφάλαιο 8: Σημειογραφία της ποιοτικής πλευράς της χορευτικής κίνησης στο σύστημα του Laban - Effort	112
 ΜΕΡΟΣ III: Εφαρμογή των συστημάτων του Laban στον ελληνικό παραδοσιακό χορό	
Κεφάλαιο 9: Εφαρμογή των συστημάτων του Laban στον ελληνικό παραδοσιακό χορό - Οι χοροί της Λευκάδας	123
 Σημειώσεις	143
 Βιβλιογραφία	148

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένα από τα θεμελιώδη ζητήματα της μελέτης του χορού είτε για λόγους εκπαιδευτικούς και κοινωνικούς παλιότερα είτε και για ερευνητικούς στην πορεία, ήταν και είναι η δυνατότητα αποτύπωσης της χορευτικής κίνησης στο χαρτί ή διαφορετικά η σημειογραφία της χορευτικής κίνησης. Η δυνατότητα αυτή, παρέχοντας το 'γραπτό λόγο' του χορού, αποτελεί στην ουσία το πρώτο βήμα για την επιστημονική μελέτη του. Η αναγκαιότητα αυτού του πρώτου βήματος αναδύθηκε στην πορεία των σπουδών μου στο χορό. Στην πορεία αυτή διαπίστωσα ότι, ανεξάρτητα του επιστημονικού χώρου που επιλέγει κάποιος ερευνητής να εξειδικεύσει τη μελέτη του στο χορό, στην περίπτωση μου η εθνοχορολογία, η δυνατότητα και η γνώση αποτύπωσης της χορευτικής κίνησης στο χαρτί από τον ερευνητή αποτελεί απαραίτητο στοιχείο χωρίς το οποίο η οποιαδήποτε περαιτέρω μελέτη του χορού καθίσταται αδύνατη.

Το πρώτο αυτό βήμα συνιστά και το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου. Ένα βιβλίο που μέχρι στιγμής απουσιάζει από την ελληνική βιβλιογραφία του χορού και που ελπίζω να αποτελέσει ένα ακόμα μικρό λιθαράκι για την ανάπτυξη της επιστημονικής μελέτης του γνωστικού αυτού αντικειμένου στην Ελλάδα. Όμως, ελπίζω να συμβάλλει και στην ανάπτυξη της μελέτης της κίνησης γενικότερα, αν και η έμφαση έχει δοθεί στην καταγραφή της χορευτικής κίνησης, η οποία και με ενδιαφέρει άμεσα, τα όσα περιλαμβάνονται στο σύγγραμμα αυτό μπορούν να φανούν χρήσιμα και σε όσους ασχολούνται ευρύτερα με τη μελέτη της ανθρώπινης κίνησης: καθηγητές φυσικής αγωγής, προπονητές αθλημάτων, κινησιολόγους, εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές, εκπαιδευτές κινητικών δεξιοτήτων σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Παράλληλα, το παρόν σύγγραμμα έχει δημιουργηθεί λαμβάνοντας υπόψη και τις διδακτικές ανάγκες του μαθήματος «Σημειογραφία του Χορού», που διδάσκεται στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο πλαίσιο της Ειδίκευσης "Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός".

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω και να αφιερώσω το σύγγραμμα αυτό στους 'αγωνιστές της ζωής και της επιστήμης'. Τόσο οι ευχαριστίες όσο και η αφιέρωση δεν είναι τυχαία. Στην αποχαιρετιστήρια εκδήλωση του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού προς τιμή του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα το 2004, πρωτάκουσα από τον Καθηγητή Κώστα Μπουντόλο τα ακόλουθα λόγια του Μπρεχτ:

...

*Σαν ο αγώνας στο πιο πικρό σημείο του φτάσει
Είναι οι αγωνιστές πιο κουρασμένοι.
Όσοι αγωνιστές παραείναι κουρασμένοι, χάνουν τη μάχη.*

Τα λόγια αυτά αντίκρισα ξανά στο σύγγραμμά του (Μπουντόλος, 1999:ν), όταν ανέτρεξα σε αυτό για τις ανάγκες του παρόντος. Την πρώτη φορά τα λόγια αυτά απλά με είχαν αγγίξει. Τη δεύτερη που τα είδα και τυπωμένα, χαραχτήκαν στο μυαλό μου. Θα ήθελα έτσι να αφιερώσω αυτό το βιβλίο σε όσους αγωνιστές της ζωής και της επιστήμης, αν και κουρασμένοι, δε χάνουν τη μάχη. Ιδιαίτερα θα ήθελα να το αφιερώσω σε όσους με τον τρόπο τους με βοήθησαν να μη χάσω ούτε εγώ μέχρι τώρα τη μάχη: το σύντροφο της ζωής μου, τον Αλέξανδρο, τους γονείς και τα αδέρφια μου, τους φίλους μου και συναδέλφους, τους καθηγητές μου, αλλά κι όλους εκείνους που, χωρίς να το γνωρίζουν, μέσα από μια απλή ανθρώπινη κουβέντα τους μου έδωσαν δύναμη να συνεχίσω.

Σε όλους αυτούς λοιπόν το αφιερώνω, μα μαζί και στους φοιτητές και τις φοιτήτριές μου, που όχι μόνο μέσα από τις αναζητήσεις τους και τις απορίες τους καθόρισαν το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου, μα και μέσα από τη ζωντάνια τους με στήριξαν κι αυτοί με το δικό τους τρόπο. Και το αφιερώνω μέσα από το πιο ισχυρό όπλο της γης, όπως λέει κι ο Τσιφόρος (2003:8), την πέννα. Δεν μπορώ τέλος να μην ευχαριστήσω τις εκδόσεις Προπομπός για το δύσκολο έργο της έκδοσης αυτού του βιβλίου. Ενός βιβλίου ιδιαίτερα απαιτητικού από εκδοτικής πλευράς εξαιτίας της πληθώρας των σχημάτων του.

Καλό ταξίδι...

Μαρία Ι. Κουτσούμπα
Ιούλιος 2005

Σκοπός

Το σύγγραμμα «Σημειογραφία της χορευτικής κίνησης: το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία του χορού!» στοχεύει να εισάγει στην έννοια και τη σπουδαιότητα της καταγραφής της χορευτικής κίνησης. Για το λόγο αυτό οριοθετείται η έννοια της σημειογραφίας και αναλύεται η χρησιμότητά της. Επίσης, μέσα από μια κριτική προσέγγιση, παρουσιάζονται οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους έχει επιχειρηθεί ιστορικά να καταγραφεί η κίνηση και γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή στα σημειογραφικά συστήματα που έχουν κατά καιρούς εμφανισθεί και χρησιμοποιηθεί στο εξωτερικό, αλλά και στην Ελλάδα. Διεξοδικότερη ανάλυση πραγματοποιείται στα δύο συστήματα που χρησιμοποιούνται σήμερα για την καταγραφή του ελληνικού παραδοσιακού χορού: το τροποποιημένο σύστημα του Conté και το σύστημα του Laban, έτσι ώστε να έχετε μια πρώτη πρόσβαση στο υλικό του χορού, το οποίο έχει ήδη σημειογραφηθεί στη χώρα μας. Η έμφαση δίνεται στο σύστημα του Laban (Labanotation και Effort), μια και αυτό χρίζει ευρείας χρήσης και αναγνώρισης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Όταν θα έχετε ολοκληρώσει τη μελέτη του συγγράμματος «Σημειογραφία του Χορού» θα είστε σε θέση να:

- ορίζετε την έννοια 'σημειογραφία χορού' και να αναφέρετε τα είδη της
- αναγνωρίζετε και εξηγείτε τη χρησιμότητα της σημειογραφίας του χορού
- αποδέχεστε και υιοθετείτε την ανάγκη χρήσης της σημειογραφίας του χορού
- περιγράφετε την ιστορική ανάπτυξη των σημειογραφικών συστημάτων
- αναφέρετε την ταξινόμηση των σημειογραφικών συστημάτων
- προσεγγίζετε κριτικά τα σημειογραφικά συστήματα
- περιγράφετε και εφαρμόζετε το τροποποιημένο σύστημα του Conté
- περιγράφετε και εφαρμόζετε σε αρχικό επίπεδο το σύστημα Labanotation του Laban
- ορίζετε την έννοια του ύφους στο χορό
- περιγράφετε και εφαρμόζετε το σύστημα Effort του Laban
- εφαρμόζετε τα δύο συστήματα καταγραφής της χορευτικής κίνησης, το τροποποιημένο του Conté και του Laban, στην περίπτωση του ελληνικού παραδοσιακού χορού.

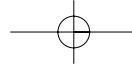
Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Για να αιτιολογήσει την ύπαρξή της, κάθε επιστήμη έχει ανάγκη από θεωρητικά σχήματα, μεθόδους και εργαλεία, τα οποία και να αφορούν αποκλειστικά τη συγκεκριμένη επιστήμη και μόνο (Κλεισούρας, 2003:vii). Στην επιστήμη του χορού, τη χορολογία² (Κουτσούμπα, 2002), η ύπαρξη, μεταξύ άλλων, των σημειογραφικών συστημάτων, όπως και η ανάπτυξη των αρχών που τα διέπουν, αποδεικνύουν ακριβώς το αυθύπαρκτο του επιστημονικού αυτού πεδίου. Δε θα μακρηγορήσουμε στο σημείο αυτό κατά πόσο ο χορός είναι τέχνη ή επιστήμη, αφού η πρακτική έχει μέχρι σήμερα περίτρανα δείξει ότι συνιστά και τα δύο: και τέχνη, από τη στιγμή που υπάρχει δημιουργία, αλλά και επιστήμη, αφού το αποτέλεσμα, το προϊόν της τέχνης μελετάται συστηματικά από ποικίλες οπτικές (Κουτσούμπα, 2002). Θα ασχοληθούμε όμως αποκλειστικά με ένα από τα βασικότερα εργαλεία της μελέτης του χορού και ειδικότερα τα σημειογραφικά συστήματα.

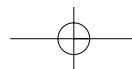
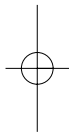
Η σπουδαιότητα των σημειογραφικών συστημάτων είναι εμφανής αν σκεφτούμε ότι αυτά λειτουργούν κατά αναλογία όπως η γραφή για το λόγο, και οι νότες και το πεντάγραμμο για τη μουσική. Είναι αυτονόητο έτσι, ότι όποιος ασχολείται με το χορό με οποιονδήποτε τρόπο (δάσκαλος, χορευτής, χοροθεραπευτής, ερευνητής κ.λπ.), θα πρέπει, πέρα από οτιδήποτε άλλο, να μπορεί να έχει πρόσβαση στο καθεαυτό μέσο του χορού που δεν είναι άλλο από τη χορευτική κίνηση, η οποία διασφαλίζεται μέσα από τα γραπτά τεκμήριά της, μέσα δηλαδή από τη σημειογραφία. Παρόλα αυτά, θα πρέπει να κατανοηθεί ότι η σημειογραφία αυτή καθαυτή δεν αποτελεί παρά μια τεχνική, ένα μέσο, το πρώτο βήμα που απαιτείται για την περαιτέρω μελέτη του γνωστικού αυτού αντικειμένου, μια και 'ένα [χορευτικό] έργο δεν είναι μόνο ένα αυτόνομο κατασκευάσμα, αλλά επίσης ένα document humain, και σύμφωνα με τον Émile Durkheim, ένα *fait social*' (Φλώρος, 2003:34). Με άλλα λόγια, η σημειογραφία του χορού συνιστά ένα 'βοήθημα' που σε καμιά περίπτωση δεν αντικαθιστά τον ίδιο το χορό (Δρυγιαννάκης 2004:75) ως πράξη και ως κοινωνικό γεγονός, βοήθημα όμως απαραίτητο στη μελέτη του. Πως άλλωστε είναι δυνατό να μελετηθεί η χορευτική κίνηση, εάν δεν καταγραφεί;

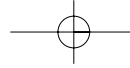
Η σημειογραφία της χορευτικής κίνησης συνιστά και αναγνωρίζεται παγκόσμια ως ειδικευση που απαιτεί πολύχρονη και αυτόνομη ενασχόληση με το αντικείμενο αυτό. Η ύπαρξη διεθνούς οργανισμού, όπως το International Council of Kinetography Laban, κέντρων μελέτης, όπως για παράδειγμα το Dance Notation Bureau στην Αμερική ή του Labanotation Institute στην Αγγλία, η διεξαγωγή συνεδρίων και η έκδοση επιστημονικών περιοδικών σχετικά με το θέμα, το αποδεικνύουν. Έχοντας δε ως επίκεντρο της συγγραφής τον ελληνικό παραδοσιακό χορό, ευελπιστούμε μέσα από το παρόν σύγγραμμα να αναιρεθεί η γενικότερη εντύπωση που υπάρχει, ειδικότερα στη χώρα μας, ότι 'ο χορός ακόμα περιμένει εκείνον που θα τον περάσει από την «προϊστορία» του στους ιστορικούς του χρόνους!' (Τόμπρας, 1998:91).

Το κείμενο που ακολουθεί είναι χωρισμένο σε τρία μέρη. Στο πρώτο, το θεωρητικό, οριοθετείται η έννοια της σημειογραφίας του χορού, αναφέρονται τα είδη της και αναλύεται η χρησιμότητά της. Επίσης, παρουσιάζονται κριτικά οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους έχει επιχειρηθεί ιστορικά να καταγραφεί η χορευτική κίνηση, ενώ πραγματοποιείται και μία σύντομη ιστορική αναδρομή στα σημειογραφικά συστήματα που έχουν κατά καιρούς εμφανισθεί και χρησιμοποιηθεί στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, καθώς και η ταξινόμησή τους. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με μια εισαγωγή στο πρόσωπο και το έργο του Rudolf von Laban, του πατέρα της θεωρίας του χορού και εμπνευστή του σημειογραφικού συστήματος Labanotation. Το δεύτερο μέρος χωρίζεται σε δύο ενότητες. Η ενότητα Α περιλαμβάνει την παρουσίαση των δύο σημειογραφικών συστημάτων που καταγράφουν τη δομική πλευρά της χορευτικής κίνησης και τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί για την καταγραφή της χορευτικής κίνησης στον ελληνικό παραδοσιακό χορό. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται αναλυτικά οι βασικές αρχές του συστήματος κινησιογραφίας (Labanotation) του Laban και το τροποποιημένο σύστημα του Conté. Η ενότητα Β αφορά στο σύστημα καταγραφής της ποιοτικής πλευράς της χορευτικής κίνησης του Laban, το Effort, ορίζοντας παράλληλα και την έννοια του ύφους στο χορό. Τέλος, το τρίτο μέρος αποτελεί μια εφαρμογή του Labanotation και του Effort του Laban στον ελληνικό παραδοσιακό χορό και συγκεκριμένα στους χορούς της Λευκάδας.

ΜΕΡΟΣ Ι: Σημειογραφία της Χορευτικής Κίνησης

Κεφάλαιο 1: Γενικά για τη σημειογραφία

1.1 Ορισμός και είδη

Ποικίλοι ορισμοί έχουν κατά καιρούς δοθεί για το τι είναι η σημειογραφία της κίνησης και του χορού ή αλλιώς η κινησιογραφία/χορογραφία.³ Ένας απλός ορισμός είναι αυτός του Hall (1967:196), σύμφωνα με τον οποίο σημειογραφία είναι 'η αποτύπωση του χορού σε χαρτί με τη βοήθεια συμβόλων'. Ένας πιο σύνθετος ωστόσο, ορισμός παρουσιάζεται από την Hutchinson Guest (1984:xiv), σύμφωνα με την οποία σημειογραφία είναι: 'Η μετάφραση των τεσσάρων διαστάσεων της κίνησης (ο χρόνος θεωρείται η τέταρτη διάσταση της κίνησης) σε γραπτά σύμβολα δύο διαστάσεων (ως αναπόσπαστο κομμάτι της κίνησης πρέπει να θεωρείται και η πέμπτη "διάσταση", αυτή της δυναμικής)'. Με άλλα λόγια, σημειογραφία του χορού είναι η 'γραπτή μορφή' (Hutchinson Guest 1984:162) του χορού, τα γραπτά τεκμήριά του μέσω της χρήσης ποικίλων αφαιρετικών σχημάτων.

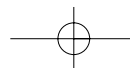
Διάφοροι συγγραφείς, όπως η Grau (1982:13), ο Nahachewsky (1995:5) και η Page (1996:185), διακρίνουν δύο είδη σημειογραφίας, την περιγραφική (*descriptive notation*) και την κανονιστική (*prescriptive notation*) σημειογραφία. Η πρώτη αφορά στη σημειογραφία μίας συγκεκριμένης επιτέλεσης μιας χορογραφίας, ενώ η δεύτερη τη σημειογραφία της ιδανικής επιτέλεσής της (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Είδη σημειογραφίας και περιεχόμενο

Είδη	Περιεχόμενο
περιγραφική σημειογραφία (<i>descriptive notation</i>)	σημειογραφία συγκεκριμένης επιτέλεσης μιας χορογραφίας
κανονιστική σημειογραφία (<i>prescriptive notation</i>)	σημειογραφία ιδανικής επιτέλεσης μιας χορογραφίας

Δραστηριότητα

Με βάση τα είδη σημειογραφίας και το περιεχόμενό τους, μπορείτε να αναφέρετε δύο τουλάχιστον παραδείγματα για καθένα; Μελετήστε στη συνέχεια τα δικά μας παραδείγματα.

Η διαφορά αυτή μπορεί να γίνει περισσότερο κατανοητή με τα ακόλουθα παραδείγματα:

Παράδειγμα 1

Φανταστείτε την επιτέλεση του χορού Τσάμικο από ένα χορευτικό συγκρότημα σε μια συγκεκριμένη παράσταση. Φανταστείτε επίσης το χορό αυτό όπως εσείς νομίζετε ότι θα έπρεπε να επιτελείται ιδεατά. Η καταγραφή του χορού στην πρώτη περίπτωση αποτελεί ένα παράδειγμα περιγραφικής σημειογραφίας, ενώ στη δεύτερη κανονιστικής.

Παράδειγμα 2

Φανταστείτε ένα/μία χορογράφο που χορογραφεί ένα χορό. Στο μυαλό του/της έχει μια συγκεκριμένη, ιδεατή εικόνα του πώς θα είναι ο χορός αυτός. Κατά τη διάρκεια της επιτέλεσης ωστόσο, εξαιτίας μιας ποικιλίας λόγων - σωματότυπος χορευτών, κινητικές δεξιότητες χορευτών, διάρκεια προετοιμασίας κ.ά.- το αποτέλεσμα διαφοροποιείται από αυτό που έχει στο μυαλό του ο/η χορογράφος. Έτσι, η σημειογραφία της ιδεατής επιτέλεσης είναι κανονιστική, ενώ αυτή των χορευτών περιγραφική.

Είναι έτσι προφανές ότι στην πρώτη περίπτωση, τα γραπτά αυτά τεκμήρια αφορούν σε συγκεκριμένες επιτελέσεις των χορευτικών κινήσεων 'τι διαδραματίστηκε, πότε, πώς και από ποιους' (Λουτζάκη 2004:3), ενώ στη δεύτερη, σε νοητές επιτελέσεις. Το ερώτημα που τίθεται βέβαια σε αυτό το σημείο είναι το γιατί είναι απαραίτητη η σημειογραφία του χορού.

1.2 Η αναγκαιότητα της σημειογραφίας του χορού

Δραστηριότητα

Με βάση τα όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, καταγράψτε τέσσερις τουλάχιστον λόγους για τους οποίους η σημειογραφία του χορού συνιστά αναγκαίο και χρήσιμο εργαλείο μελέτης στο χορό. Για να βοηθηθείτε, αναλογιστείτε τη χρησιμότητα της γραφής στο λόγο και της μουσικής σημειογραφίας για τη μουσική. Συγκρίνετε την απάντησή σας με το κείμενο που ακολουθεί.

Η σημειογραφία συνιστά ένα θεμελιώδες εργαλείο απαραίτητο για την επικοινωνία, την εκπαίδευση, την έρευνα και τη μελέτη στο χορό. Πολλοί ερευνητές του χορού έχουν υποδείξει την αναγκαιότητα της σημειογραφίας (Bartenieff *et al* 1984:3-26, Benesh and Benesh 1977:1-4 & 12-17, Farnell 1999:145-160, Hutchinshon-Guest 1984:1-6, Johnson Jones 1999:100-110, Kaeppler 1993:3, Lange 1976:38-46, Page 1996:171-196, Thornton 1971:59-68, van Zile, 1985/1986:41-47, 1999:85-99, Ullmann 1976:19-29, Williams 1996:197-217, κ.α.). Ποικίλοι λόγοι συνηγορούν ως προς αυτό και γίνονται άμεσα αντιληπτοί εάν κατανοήσουμε ότι η σημειογραφία αποτελεί τη γραπτή μορφή του χορού, που επιτρέπει το πέρασμα από «το μύθο στην ιστορία» του χορού όπως υποστήριξε η Humphrey (στην Hutchinson Guest 1984:138-139). Πράγματι, εάν αναλογιστούμε ότι η ίδια η ιστορία του ανθρώπου ξεκινά με τα πρώτα γραπτά τεκμήρια μέσω των οποίων και πραγματοποιείται το πέρασμα από τις μη εγγράμματες στις εγγράμματες κοινωνίες, τότε μπορούμε και να συνειδητοποιήσουμε τη σπουδαιότητα της γραφής του χορού, δηλαδή της σημειογραφίας του.

Συγκεκριμένα, η σημειογραφία του χορού δίνει τη δυνατότητα για την αρχειοθέτηση, τη διατήρηση και την αναβίωση μιας χορογραφίας, και ως εκ τούτου τη διάδοση της χορευτικής γνώσης, συμβάλλει στην κατανόηση της χορευτικής κίνησης, ενώ παράλληλα παρέχει ένα βασικό εργαλείο για την ακαδημαϊκή μελέτη και έρευνα του χορού (Hutchinson Guest, 1984:1-6). Ειδικότερα, αποτελεί κοινό τόπο ότι ο χορός στην πορεία του χρόνου διαφοροποιείται ή ακόμα και χάνεται. Έτσι, η μετάδοσή του μέσα από προφορικές και μόνο διαδικασίες δεν διασφαλίζει τη διατήρηση μίας συγκεκριμένης επιτέλεσης του χορού σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Η δυνατότητα αυτή δίνεται με τη σημειογραφία του χορού, αφού μια συγκεκριμένη πια επιτέλεση υφίσταται σε γραπτή μορφή. Η δυνατότητα αυτή οδηγεί και σε μια αρχειοθέτηση των χορών μέσω των γραπτών τεκμηρίων τους, δηλαδή της σημειογραφίας σε επίπεδο τοπικό, εθνικό, παγκόσμιο κ.λπ. Έτσι, η ανά πάσα στιγμή πρόσβαση στα γραπτά τεκμήρια του χορού από τον καθένα και για τον οποιονδήποτε λόγο, εκπαιδευτικό, ερευνητικό ή άλλο, καθίσταται εφικτή. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο, μια συγκεκριμένη χωροχρονικά επιτέλεση όχι μόνο μπορεί να αναπαραχθεί πιστά στο μέλλον, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη δημιουργία μιας νέας επιτέλεσης με βάση την παλιά ή, ακόμα περισσότερο, να συγκριθεί με μεταγενέστερες επιτελέσεις.

Επιπλέον, η δημιουργία γραπτών τεκμηρίων του χορού διαμορφώνει το γραπτό λόγο του, το γραπτό “κείμενό” του, συμβάλλοντας έτσι στη διάδοση της γνώσης για το χορό, στη διαχρονικότητα του χορού, αλλά και στην αξιολόγηση του γνωστικού αυτού αντικειμένου. Υιοθετώντας μία κοινή γραφή για το χορό, διασφαλίζεται η κατανόησή του από όλους τους εμπλεκόμενους με αυτόν. Τα πολιτισμικά και εκπαιδευτικά οφέλη που απορρέουν έτσι από τη σημειογραφία του χορού είναι τεράστια, καθώς με αυτόν τον τρόπο μπορεί να υπάρξει πρόσβαση σε διαφορετικούς χορευτικούς πολιτισμούς και στοχασμούς, ενώ παράλληλα διαμορφώνονται τα εχέγγυα για την επιστημονική μελέτη του, αφού επιτρέπει την ανάλυση και την ταξινόμηση των χορών, την ομαδοποίηση και τη σύγκρισή τους, τη συστηματοποίηση τους κ.λπ. θεμελιώνοντας την ίδια την επιστήμη του χορού. Το μέγεθος δε της εκπαιδευτικής αξίας της σημειογραφίας της χορευτικής κίνησης μπορεί να κατανοηθεί μόνο εάν ληφθεί υπόψη η ίδια η διαδικασία της κινητικής μάθησης (Ζέρβας, 1992).

Ειδικότερα για την κατανόηση μιας κινητικής δεξιότητας σε γνωστικό επίπεδο προσφιλέστερη μέθοδος θεωρείται η μάθηση μέσω παρατήρησης προτύπου, όπου σύμφωνα με έρευνες (Καμπιώτης και Θεοδωράκου, 2005) έχει αποδειχτεί ότι η παρατήρηση animation προτύπου και λεκτικής παρέμβασης από το δάσκαλο συγκαταλέγεται μεταξύ των αποτελεσματικότερων τύπων διδασκαλίας. Στη βάση αυτή γίνεται αντιληπτό ότι αν στη θέση του animation, για λόγους οικονομικούς, ή σε καλύτερη περίπτωση σε συνδυασμό με αυτό χρησιμοποιηθεί και η σημειογραφία της χορευτικής κίνησης, τότε η τελευταία μπορεί να συμβάλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό όχι μόνο στην εκπαίδευση του χορού γενικότερα, αλλά και σε νέες μορφές εκπαίδευσης όπως αυτές της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Δραστηριότητα

Πέρα από το γραπτό τεκμήριο του χορού μέσω της σημειογραφίας, είναι δυνατόν ο χορός να καταγραφεί σε ένα φιλμ ή βίντεο, να περιγραφεί λεκτικά, να αποτυπωθεί με σκίτσα κ.ά. Μπορείτε να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία διαφοροποιείται η σημειογραφία του χορού από τέτοιου είδους καταγραφές; Για τη δική μας απάντηση μελετήστε το κείμενο που ακολουθεί.

Η μέχρι σήμερα πρακτική καταγραφής των χορών τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και ευρύτερα, μπορεί όντως να συνοψιστεί κυρίως στη χρήση του φιλμ

ή/και του βίντεο, στη χρήση σκίτσων ή ιχνών (πατούσες) και βέβαια στη λεκτική τους περιγραφή. Οι πρακτικές αυτές αναμφισβήτητα δεν είναι τόσο χρονοβόρες όσο η σημειογραφία του χορού, οπότε και το ερώτημα που τίθεται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι εάν και κατά πόσο η σημειογραφία του χορού είναι περιττή, ειδικότερα εάν αναλογιστούμε ότι η τελευταία απαιτεί εξειδικευμένη σπουδή. Ας εξετάσουμε όμως καθεμία από αυτές τις πρακτικές και το βαθμό που εξυπηρετούν τις ανάγκες τις οποίες καλύπτει ένα ολοκληρωμένο σημειογραφικό σύστημα. Ας μελετήσουμε καταρχάς τη χρήση του φιλμ ή/και του βίντεο. Σίγουρα τα μέσα αυτά προσφέρουν κατά πολύ στην καταγραφή συγκεκριμένων επιτελέσεων του χορού μέσω της κινούμενης εικόνας (Hughes-Freeland, 1999:122; Banks and Morphy, 1997:1-35; Reynolds, 1990:151.164). Ωστόσο, η αποκλειστική τους χρήση συναντά ποικίλους περιορισμούς.

Πρώτον, με το φιλμ ή/και το βίντεο καταγράφονται οι δύο μόνο διαστάσεις της χορευτικής κίνησης και μόνο συγκεκριμένες χωροχρονικές επιτελέσεις. Διαφορετικά, δεν αποδίδουν τις τρεις διαστάσεις της κίνησης, ενώ το αποτέλεσμα αφορά στην περιγραφική και όχι στην κανονιστική σημειογραφία του χορού. Δεύτερον, η διαδικασία μάθησης μέσω του φιλμ ή/και του βίντεο είναι δύσκολη για λόγους καταρχήν ουσίας (μη λεπτομερή και ξεκάθαρη απεικόνιση όλων των κινήσεων, αποσπασματική απεικόνιση κινήσεων, επικάλυψη κινήσεων διαφορετικών χορευτών, ταυτόχρονη επιτέλεση πολλών χορευτών κ.ο.κ.), αλλά και για πρακτικούς λόγους (παιξιμο βίντεο, εκτέλεση, γύρισμα πίσω, επανάληψη κ.ο.κ.). Ακόμα περισσότερο, η αποτύπωση ενός χορού στο φιλμ ή/και το βίντεο δεν παρέχει τα εχέγγυα εκείνα που απαιτούνται για την επιστημονική μελέτη του χορού. Η δισδιάστατη εικόνα και μόνο δεν παρέχει λεπτομερή αναλυτική γραφή της χορευτικής κίνησης, η οποία σε πολλές περιπτώσεις απαιτείται για τη συστηματική μελέτη του χορού. Πώς, για παράδειγμα, μπορεί να αποδειχθεί μέσω της εικόνας και μόνο ότι η επιτέλεση του Τσάμικου χορού διαφοροποιείται από τον άνδρα στη γυναίκα; Η απάντηση ‘δες την εικόνα’ δεν αποτελεί απόδειξη, αλλά μόνο ένδειξη, η οποία ένδειξη που θα πρέπει να αποδειχθεί μέσα από τη γραφή των δύο διαφορετικών επιτελέσεων και στη συνέχεια, από τη σύγκρισή τους (Koutsouba, 1996).

Οι παραπάνω περιορισμοί της χρήσης του φιλμ ή/και του βίντεο δεν υφίστανται με τη χρήση ενός σημειογραφικού συστήματος. Στην περίπτωση

αυτή μπορεί να υπάρξει, όπως αναφέραμε, τόσο η περιγραφική όσο και η κανονιστική σημειογραφία. Καταγράφονται δε όλες οι διαστάσεις της χορευτικής κίνησης με κάθε λεπτομέρεια για κάθε κίνηση για κάθε χορευτή σε κάθε επιτέλεση. Τα γραπτά αυτά τεκμήρια μπορούν στη συνέχεια να χρησιμοποιηθούν ως αποδείξεις ερευνητικών ερωτημάτων. Επιπλέον, τα γραπτά τεκμήρια του χορού μπορούν να μεταφερθούν και να μελετηθούν οπουδήποτε χωρίς την ανάγκη ύπαρξης συγκεκριμένου εργαλείου (βίντεο ή μηχανή φιλμ), μπορούν ανά πάσα στιγμή να διαβαστούν σε οποιοδήποτε σημείο μίας χορογραφίας (αρχή, μέση, τέλος) και με το ρυθμό που καθένας επιλέγει (αργά, γρήγορα). Συμπερασματικά, ενώ το φιλμ ή/και το βίντεο αποδίδουν τη γενική εικόνα μίας χορογραφίας και βοηθούν τη μνήμη, είναι η σημειογραφία που αποδίδει τις λεπτομέρειες της χορευτικής κίνησης μέσα από τη χρήση συμβόλων, επιτρέποντας έτσι συγκρίσεις και ερμηνευτικές αναλύσεις. Το ένα δεν μπορεί να υποκαταστήσει το άλλο και μάλιστα στην παρούσα πρακτική τα δύο αυτά μέσα χρησιμοποιούνται συνδυαστικά (Hutchinson Guest, 1984:8-11; Johnson-Jones, 1999:100-110). Η συνδυαστική αυτή προσέγγιση επαυξάνεται πια σήμερα με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και ειδικότερα με τη χρήση των πολυμέσων και των προσομοιώσεων της ανθρώπινης κίνησης (Fügedi, 1995:71-82; Hutchinson Guest, 1984:163-173; Λυκεσάς, 1993:58; Παναγιωτακόπουλος, 1998:233-245).

Τι συμβαίνει ωστόσο με τα σκίτσα και τα ίχνη/πατούσες; Στα μεν σκίτσα γίνεται αμέσως αντιληπτό ότι λείπει η τρίτη διάσταση της κίνησης. Επιπλέον, τα σκίτσα απεικονίζουν πόζες σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές και μόνο. Με άλλα λόγια δεν είναι εφικτή, μεταξύ άλλων, μια καταγραφή της ροής της κίνησης εκτός και εάν ο αριθμός των σκίτσων είναι μεγάλος, οπότε η διαδικασία γίνεται χρονοβόρα και μη χρηστική. Τα δε ίχνη/πατούσες απεικονίζουν μόνο τα πέλματα. Όμως, η χορευτική κίνηση αφορά όλα τα μέρη του σώματος και τη σχέση του με τον περιβάλλοντα χώρο και όχι μόνο τα πέλματα. Ακόμα δε και στην περίπτωση κάποιου είδους χορού, όπως ο ελληνικός παραδοσιακός χορός όπου γίνεται εκτεταμένη χρήση των κάτω άκρων και θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η χρήση των ιχνών/πατούσων είναι υπεραρκετή, γίνεται αντιληπτό το πόσο περιοριστική, μονομερής και ελλιπής θα ήταν μια τέτοια καταγραφή. Τέλος, όσον αφορά στη λεκτική περιγραφή, στην περίπτωση αυτή μπορεί κάποιος εύκολα να αντιληφθεί τους περιορισμούς που υπάρχουν από το πλήθος των ερμηνειών ή/και παρερμηνειών που μπορεί κάποιος να αποδώσει σε αυτή, όπως επίσης και στους περιορισμούς που

θέτει σε μία διεθνή επικοινωνία για το χορό.⁴

Επειδή, πάντα η παράθεση ενός συγκεκριμένου παραδείγματος κάνει πιο εύγλωττα τα πράγματα, ακολουθεί ένα παράδειγμα από προσωπική εμπειρία. Θα πρέπει να ομολογήσω ότι η παράθεση του συγκεκριμένου παραδείγματος με προβλημάτισε αρκετά, μια και από μια πλευρά συνιστά έναν αναστοχασμό και μια αυτοκριτική μέρους του ερευνητικού μου έργου. Ωστόσο, στη βάση ότι η κριτική και ο αναστοχασμός αποτελούν διαδικασίες που συμβάλλουν στην πρόοδο και ανάπτυξη μιας επιστήμης (βλ. ενδεικτικά Γκέφου-Μαδιανού 1998:11-68 και 365-436, 1999:355-364) πόσο μάλλον ενός ερευνητή, αποφάσισα να το παραθέσω έτσι όπως το έχω αξιολογήσει στην πορεία των χρόνων.

Παράδειγμα 3

Κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου, τόσο σε επίπεδο master όσο και διδακτορικού, το ενδιαφέρον μου εστιάστηκε στη μελέτη του χορού μέσα από μια ανθρωπολογική οπτική. Στην πρώτη περίπτωση, το ερευνητικό ερώτημα αφορούσε στην επίδραση του τουρισμού στον ελληνικό παραδοσιακό χορό μέσα από τη μελέτη των χορευτικών συγκροτημάτων που δίνουν παραστάσεις στην Πλάκα (Koutsouba, 1991), ενώ στη δεύτερη, τη σχέση χορού και πολιτισμικής ταυτότητας μέσα από τη μελέτη του χορευτικού φαινομένου στο νησί της Λευκάδας (Koutsouba, 1997). Τόσο η έννοια του τουρισμού όσο και αυτή της ταυτότητας συνιστούν κεντρικά θέματα της ανθρωπολογικής μελέτης (βλέπε για παράδειγμα Burns, 1999; Γαλανή-Μουτάφη, 2002; Γκέφου-Μαδιανού, 2003; Hall and du Gay, 1996; Nash, 1996; Rutherford, 1990), ενώ η μελέτη τους σε σχέση με τον ελληνικό παραδοσιακό χορό ήταν μέχρι τότε, από όσο γνωρίζω τουλάχιστον, πρωτόγνωρα πεδία έρευνας για τον ελληνικό χορό. Και στις δύο περιπτώσεις διεξήχθη επιτόπια έρευνα και έγινε καταγραφή των χορών σε βίντεο, ενώ ακολούθησε ανάλυση του χορού. Όμως, στην πρώτη περίπτωση, η ανάλυση έγινε περιγραφικά (Koutsouba, 1991:34-43) - μόλις άλλωστε είχα αρχίσει να εντρυφώ στη σημειογραφία του χορού, ενώ στη δεύτερη, μέσα από τη σημειογραφία των χορών που χορεύονταν στη Λευκάδα (Koutsouba, 1997:121-192).

Συγκρίνοντας τις δύο αναλύσεις και αποτιμώντας τις μέσα από την εμπειρία που έχει αναπτυχθεί στην πορεία των χρόνων, διαπιστώνω

τις αδυναμίες της πρώτης σε σχέση με τη δεύτερη. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση, η περιγραφική ανάλυση δεν καθιστά δυνατή σήμερα μια αναπαραγωγή των παραστάσεων των χορευτικών συγκροτημάτων στην Πλάκα από κάποιο ερευνητή, ούτε δίνει τη δυνατότητα για συγκριτική μελέτη τουλάχιστον σε επίπεδο καθαυτής της χορευτικής παράστασης. Ακόμα περισσότερο, δεν παρέχει χειροπιαστές αποδείξεις για τον ίδιο το χορό. Υπάρχει βέβαια το βίντεο που συνοδεύει το κείμενο και το οποίο στην περίπτωση αυτή αποτελεί βασικό στοιχείο για την εγκυρότητα και αξιοπιστία των όσων διαπραγματεύεται το κείμενο, το βίντεο όμως αυτό δεν είναι συνήθως προσιτό στο βαθμό που είναι το έντυπο κείμενο.

Από την άλλη μεριά, στην περίπτωση της διδακτορικής διατριβής, όλες οι πληροφορίες για κάθε ένα χορό βρίσκονται μέσα στο κείμενο. Ανά πάσα στιγμή, μπορεί ο κάθε ερευνητής όχι μόνο να μελετήσει τους συγκεκριμένους χορούς ή κάποιον από αυτούς τους χορούς, αλλά και να τους αναπαράγει και να τους συγκρίνει με μεταγενέστερες επιτελέσεις. Ακόμα δε περισσότερο μέσα από τη σημειογραφία των χορών είναι δυνατό να ελεγχθεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των όσων διαπραγματεύεται το κείμενο. Και στη μελέτη αυτή υπάρχει συνοδευτικό βίντεο, μόνο που έχει καθαρά βοηθητικό χαρακτήρα.

Η προσωπική αυτή εμπειρία με οδήγησε στο να κατανοήσω τη σπουδαιότητα της σημειογραφίας στην αναπαραγωγή, εκπαίδευση, έρευνα του χορού. Με οδήγησε στο να αντιληφθώ τη σημασία της ύπαρξης της γραπτής μορφής του χορού. Ακόμα και στην περίπτωση που το συνοδευτικό βίντεο μελλοντικά καταστραφεί, φθαρεί, χαθεί ή οτιδήποτε άλλο, οι χοροί της Λευκάδας θα εξακολουθούν να υπάρχουν έτσι όπως καταγράφηκαν την περίοδο της έρευνας και να είναι προσβάσιμοι στον καθένα ή τουλάχιστον σε αυτούς που θα μπορούν να τους διαβάσουν και οι οποίοι θα μπορούν και να τους μεταδώσουν. Θα πρέπει βέβαια να ομολογήσω ότι η ίδια αυτή εμπειρία με έκανε να συνειδητοποιήσω και τις δυσκολίες αυτού του εγχειρήματος, αφού για τη σημειογραφία και μόνο των χορών στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής απαιτήθηκαν έξι μήνες αποκλειστικής ενασχόλησης. Ωστόσο, οι δυσκολίες αυτές νομίζω ότι μειονεκτούν έναντι της σημαντικότητας που παρέχει η γραπτή μορφή τους.

Εν κατακλείδι, παραφράζοντας τα λόγια του Τόμπρα για το μουσικό έργο, (1998:89) υποστηρίζουμε ότι 'το [χορευτικό] έργο ως κείμενο μπορεί να γίνει αντικείμενο μελέτης, μπορεί να μείνει ως ο μοναδικός τρόπος μετάδοσης και διαιώνισης [του χορού]'. Βέβαια, το κείμενο αυτό θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πληρέστερο, παρέχοντας κάθε είδους πληροφορία. Αναμφισβήτητα, αυτό συνιστά μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία, όπως φαίνεται στη συνέχεια. Θα πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί παράλληλα ότι η σημειογραφία του χορού αποτελεί και αυτή μια 'οπτική αποτύπωση' του χορευτικού έργου με το οποίο δεν θα πρέπει και να ταυτίζεται, μια και κάτι τέτοιο θα συνιστούσε τελικά 'διαστρέβλωση της πραγματικότητας' (Δρυγιανάκης, 2004:75).

1.4 Στάδια καταγραφής της χορευτικής κίνησης

Σύμφωνα με την Hutchinson Guest (1984:121-132), η διαδικασία σημειογραφίας μίας χορογραφίας μπορεί να διακριθεί σε τέσσερα στάδια, αυτό της πρόσβασης στη χορογραφία, της ταχύτητας καταγραφής, της οργάνωσης της εργασίας και της ολοκλήρωσης της σημειογραφίας. Ας εξετάσουμε τι περιλαμβάνει, σύμφωνα πάντα με τη συγγραφέα, το καθένα από τα στάδια αυτά στον ακόλουθο Πίνακα (Πίνακας 2):

Πίνακας 2: Στάδια σημειογραφικής διαδικασίας σύμφωνα με την Hutchinson Guest (1984)

- Στάδιο 1:** Πρόσβαση στη χορογραφία
- 2 παρουσία κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της χορογραφίας
 - 2 παρουσία στη διδασκαλία της χορογραφίας
 - 2 σημειογραφία της χορογραφίας από φιλμ ή βίντεο
 - 2 συνεντεύξεις με τους χορευτές/-τριες

- Στάδιο 2:** Ταχύτητα σημειογραφίας
- 2 1 λεπτό χορογραφίας απαιτεί:
 - 3 2 ώρες σημειογραφίας κατά την εκτέλεση και
 - 3 6 ώρες για σημειώσεις εκτός εκτέλεσης
 - 3 Σύνολο δηλαδή 8 ώρες για κάθε ένα λεπτό χορογραφίας

ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Στάδιο 3: Οργάνωση της δουλειάς

- 2 αντίγραφο της μουσικής παρτιτούρας και μελέτη της
- 2 πρώτη προσπάθεια σημειογραφίας της χορογραφίας
- 2 καταγραφή της χορογραφίας σε καθαρογραμμένη μορφή
- 2 πρόσθεση υφολογικών και ερμηνευτικών στοιχείων

Στάδιο 4: Ολοκλήρωση της σημειογραφίας

- 2 έλεγχος της σημειογραφίας από σημειογράφο
- 2 αναπαραγωγή της χορογραφίας από τη σημειογραφία
- 2 διδασκαλία της χορογραφίας από τη σημειογραφία
- 2 εκτύπωση της σημειογραφίας
- 2 έλεγχος εκτύπωσης από επιμελητές

Σύμφωνα δε με το Dance Notation Bureau της Νέας Υόρκης, μια ολοκληρωμένη σημειογραφία, εκτός από τη χορογραφία καθαυτή, περιλαμβάνει επίσης πληροφορίες για το "υποστηρικτικό υλικό", δηλαδή για:

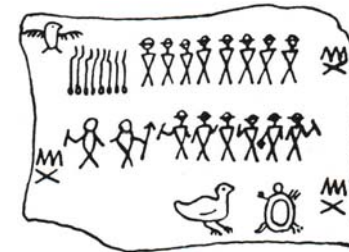
Τα κοστούμια, τα σκηνικά, την παρτιτούρα και εάν είναι δυνατό, μια μαγνητοφωνημένη κασέτα από την παράσταση, το φωτισμό, τους χορευτές και την πρώτη παράσταση, την ημερομηνία και τους χορευτές κατά τη στιγμή της σημειογραφίας, ιστορικά στοιχεία, λεκτικά στοιχεία για το ύφος της χορογραφίας, ή με λίγα λόγια σι-δήποτε μπορεί να βοηθήσει μελλοντικά στην αναβίωση της χορογραφίας' (Hutchinson Guest, 1984:131).

Από τα παραπάνω είναι σαφές ότι η σημειογραφία της χορευτικής κίνησης συνιστά μια εξειδικευμένη εργασία, η οποία για να είναι έγκυρη θα πρέπει να επιτελείται από επαγγελματίες σημειογράφους. Γι' αυτό άλλωστε, στο επιτελείο των συνεργατών τουλάχιστον μεγάλων χορευτικών ομάδων κλασσικού μπαλέτου, μοντέρνου χορού, μιούζικαλ κ.ά. συγκαταλέγεται πάντα και ο/η σημειογράφος ως ξεχωριστή ειδικότητα.

Κεφάλαιο 2: Σύντομη ιστορική αναδρομή και ταξινόμηση των σημειογραφικών συστημάτων της χορευτικής κίνησης στο εξωτερικό και την Ελλάδα

Όπως επισημαίνει ο Olson (2003:69), 'η χρήση σημαδιών για μνημονικούς και επικοινωνιακούς σκοπούς είναι τόσο παλιά όσο και ο ανθρώπινος πολιτισμός' (Εικόνα 1). Έτσι και απόπειρες αποτύπωσης της κίνησης και του χορού καταγράφονται ήδη από αρχαιστάτων χρόνων: τα γεωμετρικά σχήματα που βρέθηκαν στα σπήλαια της Αλταμίρα από την εποχή του homo sapiens, τα ιερογλυφικά σύμβολα των αρχαίων Αιγυπτίων για τη χορευτική πράξη γενικά, οι παραστάσεις χορού σε αγγεία, γλυπτά και τοιχογραφίες, οι περιγραφές χορών σε κείμενα των αρχαίων Ελλήνων (Εικόνα 2) ή η μέθοδος καταγραφής των χειρονομιών χαιρετισμού από τους Ρωμαίους είναι μερικές από τις προσπάθειες αυτές. Οι απόπειρες αυτές, αν και παρέχουν ποικίλες πληροφορίες για τη θέση του χορού στη ζωή των συγκεκριμένων κοινωνιών ή ακόμα και περιγραφές συγκεκριμένων χορών, ωστόσο δεν παρέχουν τη δυνατότητα αναπαράστασης των χορευτικών κινήσεων (Hutchinson Guest, 1984:42; Hutchinson, 1977:1; Lawler, 1984:11-28; Πανάγου-Μιχαλάκη, 2003:219-220).

Εικόνα 1: Εικονιστική παράσταση μιας εκστρατείας από Ινδιάνους της Βόρειας Αμερικής (Πηγή: Olson, 2003:75)

Εικόνα 2: «Ανάγλυφο των Χαρίτων» - ο αυλητής Ερμής και οι χορευτές, Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης, αρ. 702 (Πηγή: Naerebout, 2004:10)

2.1. Τα σημειογραφικά συστήματα στο εξωτερικό και η ταξινόμησή τους

Οι πρώτες ουσιαστικές προσπάθειες σημειογραφίας της χορευτικής κίνησης εμφανίζονται το 15^ο αιώνα και συνεχίζονται αδιάκοπα μέχρι και σήμερα. Γίνονται δε λόγος για την ύπαρξη περισσότερων των 85 σημειογραφικών συστημάτων στο δυτικό μόνο κόσμο, χωρίς δηλαδή σε αυτά να περιλαμβάνονται και τα αρχαία συστήματα καταγραφής της χορευτικής κίνησης στην Ανατολή (Thornton, 1971:59-60; Hutchinson Guest, 1984:42). Από αυτές κάποιες προσπάθειες γνώρισαν μεγάλη απήχηση, ενώ άλλες έπεσαν σε αχρηστία. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις, οι προσπάθειες αντανakλούν και αντανakλούν στο μεγαλύτερο τουλάχιστον μέρος τους τις ανάγκες που υπήρχαν και υπάρχουν για την καταγραφή συγκεκριμένου είδους χορού σε συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο.

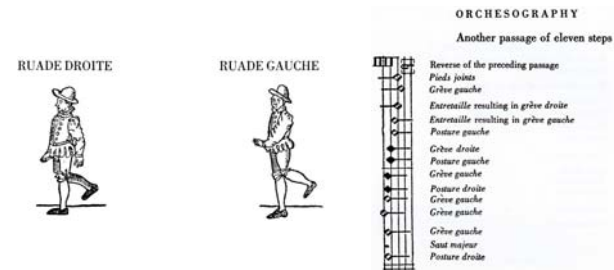
Συγκεκριμένα, το 15^ο και 16^ο αιώνα επιχειρείται, από όσο γνωρίζουμε για πρώτη φορά, η χρήση γραμμάτων - σύντμησης των χορευτικών βημάτων, π.χ., s από τη λέξη single για το μονό βήμα, d από το double για το διπλό βήμα κ.λπ., και αφηρημένων συμβόλων για την καταγραφή της χορευτικής κίνησης. Εξαιτίας της χρήσης των γραμμάτων, οι δύο αυτοί αιώνες χαρακτηρίζονται ως 'αιώνες σημειογραφίας γραμμάτων' (Böhme in Preston-Dunlop and Lahusen, 1990:30). Συγκεκριμένα, στο πρώτο μισό του 15ου αιώνα ανήκει το χειρόγραφο 'The Dance Book of Margaret of Austria' (Σχήμα 1), ενώ στο δεύτερο μισό δύο χειρόγραφα από την Καταλονία (Δημοτικό αρχείο της Cervera,

κοντά στην Μπαρσελόνα της Ισπανίας) και το πρώτο σύγγραμμα με τίτλο 'Orchesographie' του Thoinot Arbeau το 1588 στη Γαλλία (Σχήμα 2).

Σχήμα 1: The Dance Book of Margaret of Austria (Πηγή: Hutchinson Guest, 1984:44)

Σχήμα 2: Απεικονίσεις και σημειογραφία του Arbeau (Πηγή: Arbeau, 1967:88,117)

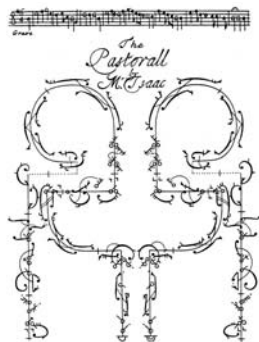
Οι προσπάθειες αυτές δεν είναι τυχαίες ούτε χρονολογικά ούτε χωρικά. Πραγματοποιούνται την εποχή της Αναγέννησης (Γαλλία, Ιταλία) και συνδέονται με την τεράστια απήχηση που την εποχή αυτή γνωρίζει ο χορός μέσα από τους αυλικούς χορούς ως 'μορφή αριστοκρατικής ψυχαγωγίας και ως μέσο εκπαίδευσης των αυλικών για κοινωνική συμπεριφορά και χάρη στις αυλές της Ευρώπης' (Arbeau, 1925, 1967; Böhme in Preston-Dunlop and

ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Lahusen, 1990; <http://www.Britannica.com/eb/article?tocID>; Hutchinson Guest, 1984:42-46; Hutchinson, 1977:2; Κράους, 1980:112).

Ωστόσο, η πρώτη συστηματική προσπάθεια καταγραφής του χορού σημειώνεται το 1700 επίσης στη Γαλλία από τον Raoul Feuillet στο βιβλίο του 'Choregraphie, ou l' Art de décrire la Danse' (Σχήμα 3). Ούτε αυτό το γεγονός είναι τυχαίο, καθώς ο 17^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια να αναδειχθεί ο χορός ως μια μορφή τέχνης, ως 'θεατρικός χορός' (Bohème in Preston-Dunlop and Lahusen, 1990:31). Το σύστημα του Feuillet βασιζόταν στα ίχνη του χορού και ήταν το πρώτο που περιλάμβανε κάποιες ενδείξεις για τη χρονική διάρκεια της κίνησης στη σημειογραφία του. Η χρονική στιγμή και ο τόπος ανάπτυξης του συγκεκριμένου συστήματος πάλι δεν είναι τυχαία. Την περίοδο αυτή στη Γαλλία βασιλεύει ο Λουδοβίκος ο ΙΔ', ο βασιλιάς Ήλιος. Από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της τέχνης του χορού, δεινός χορευτής και ο ίδιος, ο Λουδοβίκος συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη της τέχνης του χορού μέσα και από την επαγγελματική εκπαίδευση με την ίδρυση της Βασιλικής Ακαδημίας Χορού. Η επαγγελματικοποίηση αυτή οδηγεί και στην ανάπτυξη του σημειογραφικού συστήματος της χορευτικής κίνησης από τον Feuillet, το οποίο μάλιστα μεταφράζεται στα Αγγλικά, Γερμανικά, Ιταλικά και Ισπανικά, ενώ χρησιμοποιείται ευρύτατα σε όλη την Ευρώπη μέχρι το τέλος του αιώνα (Hutchinson, 1977:2; Κράους, 1980:129-131).

Σχήμα 3: Παράδειγμα καταγραφής χορού με το σύστημα του Feuillet (Πηγή: Hutchinson Guest, 1984:63)

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Μια μετέπειτα επινόηση ήταν αυτή της χρήσης σκίτσων σε σχέση με το πεντάγραμμο της μουσικής που εμφανίζεται τόσο στο βιβλίο του Arthur Saint Léon 'Sténochoreographie' το 1852 πάλι στη Γαλλία (Σχήμα 4), όπως και στο κείμενο του Albert Zorn "Grammatik de Tanzkunst" στη Γερμανία το 1887 (Σχήμα 5).

Σχήμα 4: Παράδειγμα καταγραφής χορού με το σύστημα του Saint Léon (Πηγή: Hutchinson Guest, 1984:63)

Σχήμα 5: Παράδειγμα καταγραφής χορού με το σύστημα του Zorn (Πηγή: Hutchinson Guest, 1984:72)

ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Ωστόσο, η ανάγκη να καταγραφεί η ακριβής χρονική διάρκεια της κίνησης οδήγησε σε συστήματα σημειογραφίας της χορευτικής κίνησης που βασίζονταν στη μουσική σημειογραφία. Στα τέλη του 19ου αιώνα η πιο επιτυχημένη προσπάθεια αυτού του είδους ανήκει στο Ρώσο Vladimir Stepanov (Σχήμα 6) ο οποίος και δημοσίευσε το βιβλίο 'Alphabet des Mouvements du Corps Humain' το 1892.

Σχήμα 6: Παράδειγμα καταγραφής χορού με το σύστημα του Stepanov (Πηγή: Gorsky, 1978:63)

Man's variation
Comp. A. Gorsky
from Act III of the ballet:
"Swan Lake."
Music of P. Tchaikovsky

Tempo de waltz

Ο 20^{ος} αιώνας και ειδικότερα από το 1928 και μετά, ο χαρακτήρας της ανάπτυξης της σημειογραφίας του χορού μεταβάλλεται. Μέχρι τότε, τα περισσότερα συστήματα προερχόντουσαν από τον κλασικό χορό, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι νέες επινοήσεις των σημειογραφικών συστημάτων δεν προϋπέθεταν τη γνώση των ήδη υπαρχόντων. Ωστόσο, η εμφάνιση του μοντέρνου χορού τον 20ο αιώνα σε συνδυασμό με τις θεωρητικές αναζητήσεις των Delsarte, Dalcroze και Laban, καθώς και η ανάπτυξη της επιστημονικής μελέτης του χορού παράλληλα με την ευρεία επέκτασή του στο χώρο της εκπαίδευσης (Θεοδωράκου, 2000:26; Κράους, 1980: 238-239 & 261-263; Koutsouba & Tyronola, 2003; Μπαρμπούση, 2004:19-22 & 114-131; Ζουνχιά, 2000:101-111) έχουν ως αποτέλεσμα να επιδιώκεται η καταγραφή κάθε